

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

СТ А Н О В И Щ Е

на тема

**РОЛЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ КООПЕРАЦИИ
ЗА РАЗВИТИЕТО НА СОЦИАЛНАТА ИКОНОМИКА
В КОНТЕКСТА НА СТРАТЕГИЯ „ЕВРОПА 2020”**

София, 2011 г.

В Плана за дейността на Икономическия и социален съвет за 2011 година е заложено разработване на становище на тема

**Ролята на българските кооперации за развитието на социалната
икономика в контекста на Стратегия "Европа 2020"**

Разработването на проекта на становището бе разпределено на Комисията по икономическа политика и Комисията по социална политика.

За докладчици по становището двете комисии определиха Стилиян Баласопулов - председател на НС на ТПК и Петър Стефанов - председател на ЦКС.

За външни експерти по разработване на проекта на становището бяха привлечени Ваня Боюклиева - зам.-председател на ЦКС и проф. Никола Андреев - НС на ТПК.

Проектът на становище беше обсъден и приет от двете комисии на заседание на 08.12.2011 г. и внесен за приемане от Пленарната сесия.

На заседание на 16.12.2011 г. Пленарната сесия на Икономическия и социален съвет прие настоящото становище.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Основни изводи и препоръки

II. Същност на кооперациите като субект на социалната икономика

1. Идентичност, ценности и принципи на кооперацията
2. Исторически предпоставки за развитие на кооперациите в България
3. Кооперациите като субект на социалната икономика

III. Ролята на кооперациите в социално-икономическото развитие на България

1. Заети в кооперативните организации.
2. Участие на кооперативните организации в социалния диалог
3. Кооперативният бизнес – устойчив модел за развитие на социалната икономика в България
4. Потребителните кооперации – успешен бизнес и социален модел за местно и регионално развитие
5. Ролята на земеделската кооперация за развитие на българското селско стопанство
6. Трудово-производителните кооперации, социалната добавена стойност и социалното сближаване

IV. Развитие на българските кооперации в контекста на Стратегия „Европа 2020“

1. Българските кооперации и европейския социален модел
2. Приносът на българските кооперации за постигане целите на Стратегия „Европа 2020“
3. Приоритети за развитие на кооперативната система в България като субект на социалната икономика.

Използвани съкращения

ЗК – Закон за кооперациите

ИСС - Икономически и социален съвет

МОД – Минимални осигурителни доходи

МСП – Малки и средни предприятия

НАССР – система за Анализ на риска и критични контролни точки

НСКИ – Национален съюз на кооперациите на инвалиди

НС на ЗК – Национален съюз на земеделските кооперации

НС на ТПК – Национален съюз на трудово-производителните кооперации

НСЗК – Национален съюз на земеделските кооперации

ОСП – Обща селскостопанска политика

ПРСР – Програма за развитие на селските райони

СЕПП – Схема за единно плащане по площ

ТПКИ – Трудово-производителни кооперации за инвалиди

ТВ КООП – Търговска верига КООП; ЦКС - Централен кооперативен съюз

I. Основни изводи и препоръки

1. Икономическият и социален съвет (ИСС) счита, че българските кооперации имат значима роля в развитието на социалната икономика в контекста на Стратегия „Европа 2020”. По своя произход и цели те са организации, които интегрират и балансират икономическите и социални изисквания на обществото с очакванията на своите членове и насърчават тяхната социална отговорност. За ИСС все по-широкото популяризиране на кооперациите като субекти на социалната икономика извежда на преден план кооперативните ценности и принципи за взаимопомощ, отговорност, демократичност, равенство, справедливост, солидарност, честност, откритост, социална отговорност, грижа за другите, които не само покриват основните принципи на социалната икономика, но излизат далеч извън техните рамки.
2. Кооперациите са източник на постоянна заетост и устойчиво развитие. Те разширяват възможностите за генериране на икономически ръст и увеличаване на БВП, създават благоприятна среда за иновации и за вземане на социално значими предприемачески решения.
3. ИСС изтъква факта, че днес над една трета от населението на България свързва задоволяването на своите ежедневни социално-икономически интереси с кооперациите.
4. Със създаването от кооперативната система над 50 000 работни места на практика тя е един от големите работодатели в страната, в т. ч. и на хора с увреждания. В тази връзка ИСС подкрепя засилването на сътрудничеството между кооперациите, синдикатите и работодателите за защита интересите на работещите в кооперативните организации и настоява при изработване на политиките за социално подпомагане и защита на работещите да се отчита съществуващата принципна разлика между кооперациите и търговските дружества, изискваща различен тип защита на членовете, явяващи се в двойствената си роля на заети и собственици.
5. ИСС счита, че трябва да продължат усилията за нормативно и статистическо обосноваване на кооперациите като отделен институционален сектор и част от концепцията за социална икономика. Във връзка с това ИСС препоръчва:
 - 5.1. да се ускори приемането на Националната концепция за социална икономика, с която държавата да подчертае ролята на кооперативните организации;
 - 5.2. да продължат усилията за статистическо обособяване на кооперациите в България чрез изграждане на статистически сателитни сметки за тях. За целта Националният статистически институт да приеме методика за създаване на сателитни сметки на кооперациите в България като се

използват резултатите от реализирания съвместно с ЦКС и НС на ТПК проект.

6. Според ИСС, държавата трябва да продължи провежданата политика за подпомагане на кооперациите чрез отпускане на субсидии за покриване на транспортните разходи за извършените от тях преки доставки на хляб и основни хранителни стоки в близо 2 000 високопланински населени места и селища с население под 500 жители.
7. ИСС счита, че е наложително да се засили сътрудничеството на държавата и общините с трудово-производителните кооперации като най-голям работодател на хора с увреждания, в подкрепа на усилията им за разширяване на трудовата интеграция на тези хора, активно участие в процеса на социалното сближаване и борбата със социалното изключване на значими части от българското население.
8. ИСС настоява при реализирането на бъдещата обща селскостопанска политика (ОСП) да бъдат отчетени в максимална степен потребностите на земеделските кооперации.
9. В контекста на Стратегия „Европа 2020” и препоръките на ООН във връзка с 2012 г. - Международната година на кооперациите, според ИСС държавата трябва да предприеме по-решителни действия за повишаване ролята на кооперативната система в развитието на социалната икономика в България чрез:
 - 9.1. включване на кооперациите в държавните политики и програми за решаване проблемите на безработицата и социалното изключване и борбата с бедността, в т.ч. създаване на нови кооперации;
 - 9.2. създаване на ефективни форми за подкрепа, облекчение и стимули, които да насърчават кооперациите за разработване и прилагане на социални и обществено значими програми;
 - 9.3. включване на представители на кооперациите в правителствени и други национални комисии и органи, свързани с разработването на стратегии и програми за развитието на икономическата и социална сфера на страната;
 - 9.4. определяне на адекватни условия, отговарящи на същността на кооперациите, в т. ч. кооперациите за хора с увреждания, като типични субекти на социалната икономика, при финансиране на инвестиционни проекти със средства от фондовете на Европейския съюз.
10. ИСС със загриженост отчита необходимостта от усъвършенстване на кооперативното законодателство в съответствие с изменящата се социална и икономическа среда и европейските правни норми, като предлага в Закона за кооперациите да бъдат направени промени, които:
 - 10.1. да формулират конкретни ангажменти на държавата за подпомагане дейността на кооперациите;

- 10.2. да доведат до регулиране на процесите, които до момента не са осъвременени, изчерпателни и точни поради усложнени процедури и дълги срокове;
 - 10.3. да формират норми за защита на кооперативната собственост, като при преобразуване и ликвидация на кооперации неделимата кооперативна собственост преминава в специализиран кооперативен фонд, който да подпомага създаването на нови кооперации.
11. ИСС счита, че при решаването на проблемите, свързани с развитието на кооперациите като субекти на социалната икономика, съответните органи следва да се опират и на приетия документ от ЕК „Social Business Initiative” (COM(2011)628 Final, 25.10.2011), в който за първи път се структурират приоритетите в областта на социалната икономика и нейните субекти.
 12. Същевременно, ИСС приема за целесъобразно обсъждането на възможността за разширяване и прецизиране на нормите, регламентиращи образуването на взаимоспомагателни каси и осъществяване на влогово-кредитна дейност от страна на кооперативните организации.
 13. ИСС приветства действията на българската кооперативна система за приемането на визията и целите на Стратегия „Европа 2020” като неделима част от своята визия и приоритети и превръщането им в основен елемент от политиките на националните кооперативни съюзи за устойчиво, ефективно и приобщаващо развитие.
 14. ИСС отчита важността на образованието за развитието на кооперациите в контекста на Стратегия „Европа 2020”. Необходимо е да се формира и прилага нов подход в държавната политика за подготовката на специалисти с висше и средно образование, необходими за работа в кооперативната система.
 15. ИСС се присъединява към оценката на ООН за ролята на кооперациите в процеса на социалното развитие. Международната година на кооперациите – 2012 г., открива пред българските кооперации възможности за създаване на по-добра политическа обстановка и обществена нагласа към тях. Тя е послание и към националните кооперативни съюзи за подобряване на единдействието между тях да се създаде общ национален кооперативен орган, който да представлява и защитава интересите на всички български кооператори.

II. Същност на кооперациите като субект на социалната икономика

1. Идентичност, ценности и принципи на кооперацията^{1, 2}

1.1. ИСС приема концептуалното определение на социалната икономика, посочено в Хартата на принципите на социалната икономика, подкрепена и популяризирана от постоянната Европейска конференция на кооперациите, взаимоспомагателните дружества и фондацииите³. Според него, основните принципи на социалната икономика са:

- предимство на личността и на социалната цел пред капитала;
- доброволно и открито членство;
- демократичен контрол от членовете (не се касае за фондации, тъй като те нямат членове);
- съчетаване на интересите на членовете (ползвателите) с общия интерес;
- защита и прилагане на принципа на солидарност и отговорност;
- самостоятелно управление и независимост от публичните власти;
- използване на по-голяма част от излишъците за устойчиво развитие в интерес на членовете и/или общия интерес.

1.2. В този контекст кооперациите са субект на социалната икономика. По своя произход и цели те са организации, които интегрират и балансират икономическите и социални изисквания на обществото с очакванията на своите членове и насърчават тяхната социална отговорност⁴. Ключовите елементи в този процес са: ефективно управление и устойчиво развитие; осигуряване на сигурни работни места; бизнес етика; създаване на нови и по-качествени продукти и услуги; здраве и безопасност; защита на човешките права и околната среда; по-активно включване в живота на населените места и създаване на модел за социално отговорно и толерантно обществено поведение. В този контекст те притежават изцяло характеристиките на субекти на социалната икономика.

¹ През 1995 г. Юбилейният конгрес на Международния кооперативен алианс формулира идентичността на кооперативните организации по следния начин: “Кооперацията е колективна демократически управляема организация, явяваща се автономно и доброволно сдружение на хора, основана на принципа за подобряване на общите икономически, социални и културни блага”.

² Съвременната дефиниция за кооперативните принципи и ценности е формулирана също от Юбилейния конгрес на Международния кооперативен алианс през 1995 г.

³ DI CESE 96/2007 EN – AT/ty. Социалната икономика в Европейския съюз. Обобщение на доклада, изготвен за Европейския икономически и социален съвет от CIRIEC (Международен център за изследвания и информация за публичната икономика, социалната икономика и икономиката на кооперациите)

⁴ През 1995 г. Юбилейният конгрес на Международния кооперативен алианс формулира идентичността на кооперативните организации по следния начин: “Кооперацията е колективна демократически управляема организация, явяваща се автономно и доброволно сдружение на хора, основана на принципа за подобряване на общите икономически, социални и културни блага”.

1.3. Приемането на кооперациите като субекти на социалната икономика извежда на преден план кооперативните ценности и принципи⁵, които не само покриват основните принципи на социалната икономика, но излизат далеч извън техните рамки.

1.3.1. Кооперативните ценности - взаимопомощ, отговорност, демократичност, равенство, справедливост, солидарност, честност, откритост, социална отговорност и грижа за другите, са:

- кардинален въпрос за функционирането на кооперативната система като част от социалната икономика;
- преминали през проверката на историческото време и са се съхранили в продължение на 167 години;
- изразители на общочовешките ценности и са с непреходно значение като тях;
- с прилагането на които в практиката кооперативните организации помагат за засилване на социалната солидарност в обществото.

1.3.2. Кооперативните принципи са основни характеристики на кооперациите, които ги определят по безспорен начин като субекти на социалната икономика. Те са:

- **Доброволно и отворено членство** – кооперациите са доброволни организации, открити за всички желаещи да поемат определена обществена отговорност без социална, расова, политическа или религиозна дискриминация.
- **Демократично управление от членовете** – принцип, който поставя в основата на кооперациите хората, а не капитала. Членовете имат еднакви права и участват при вземането на решения на принципа „един член - един глас”.
- **Икономическо участие на членовете** – печалбата не е цел на кооперациите, тяхната цел е подобряването на социално-икономическите условия на живота на членовете и техните семейства.
- **Самоуправление и независимост** – кооперациите са самоуправляващи се структури. Те се създават и функционират като независими, оказващи помощ организации, контролирани от своите членове.
- **Образование, подготовка на кадри и информация** – принцип, който определя кооперациите като организации, принадлежащи на група хора и на обществото, а не на отделни личности.
- **Сътрудничество между кооперациите** - кооперациите могат да развиват ефективно своите дейности като субекти на социалната икономика, само ако укрепват кооперативното движение и работят съвместно с останалите структури на местно, национално, регионално и международно ниво.

⁵ Съвременната дефиниция за кооперативните принципи и ценности е формулирана също от Юбилейния конгрес на Международния кооперативен алианс през 1995 г.

- **Грижа за общността** – кооперациите са важна част от социалната икономика, която с развитието на своите дейности допринася за социално-икономическото и културно развитие на местните общности и обществото като цяло.

2. Исторически предпоставки за развитие на кооперациите като субект на социалната икономика в България

2.1. За 120 години - от своето създаване до днес, българските кооперации преминават през множество изпитания и кризи, като успяват не само да се адаптират към различните общественно-икономически условия, но и да запазят своята социално-икономическа същност непроменена и да се докажат като субект на социалната икономика в България.⁶

2.2. ИСС приема, че тъй като в кооперативната система са съсредоточени огромни икономически, финансови и човешки ресурси, нейното собствено реформиране след 1989 г. изигра съществена роля за успешния преход на страната към пазарна икономика и утвърди кооперативните организации като значим елемент на новата икономическа система на България.

2.3. ИСС изтъква факта, че днес над една трета от населението на страната свързва задоволяването на своите ежедневни социално-икономически интереси с кооперативната система.

2.3.1. В България функционират близо 2 000 кооперации, които имат 0.5 млн. членове и осигуряват 50 хил. работни места. В тях работят около 50 % от хората с увреждания.

2.3.2. Кооперациите, регионалните кооперативни съюзи и кооперативните търговски дружества са организирани в четири национални кооперативни съюза, които функционират въз основа на Закона за кооперациите:

- **Централен кооперативен съюз (ЦКС)**, обединяващ потребителните кооперации в страната. Той представлява 155 000 член-кооператора и 10 300 заети, членуващи и работещи в 808 кооперации и 34 регионални кооперативни съюза. Организациите от системата на ЦКС развиват многостранна стопанска (търговия със стоки от първа необходимост, хлебопроизводство, земеделие, изкупуване),

⁶ Създаването на кооперативната система в България започва по европейски модел, който се адаптира и доразвива съобразно социално-икономическото и обществено развитие на страната:

- Уставът на първата българска кооперация, учредена през 1890 г. в с. Мирково, Пирдопска околия, е изработен от видните обществени деятели Годор Влайков и Годор Йончев и има изцяло европейски характер.
- Благодарение на творческата енергия и таланта на кооперативните деятели, България е родината на всестранната кооперация, откритието на която представлява значим принос за световната кооперативна мисъл и практика.
- Първият български кооперативен закон е приет през 1907 г. Той изиграва ролята на мощен стимул за развитие на кооперативното движение в страната и определя до голяма степен социално-икономическите характеристики на българските кооперации.

социална и обществена дейност в около 3 000 населени места, пръснати из цялата страна.

- **Национален съюз на земеделските кооперации (НС на ЗК)**, представляващ земеделските кооперации за производство и услуги. Съществуващите сега 903 земеделски кооперации бяха изградени в периода 1992-1994 г. след ликвидация на съществуващите до тогава колективни производствени структури. Те обединяват 240 000 членове, осигуряват 16 000 постоянни работни места, обработват близо 7 млн. дка земя и произвеждат голяма част от необходимо количество зърнена продукция за изхранване на населението.

- **Националният съюз на трудово-производителните кооперации (НС на ТПК)** обединява малки и средни кооперативни предприятия за производство на промишлени стоки и извършване на услуги с над 20 000 член-кооператори.. В тях са заети приблизително 15 000 човека, в т. ч. около 11 000 човека с увреждания.

- **Национален съюз на кооперациите на инвалидите (НС на КИ)**, обединяващ кооперации на хора с увреждания.

3. Кооперациите като субект на социалната икономика

3.1. Правни основания

3.1.1. Макар кооперациите да се считат за равнопоставени на капиталовите структури, липсват достатъчно юридически инструменти за действието им като субекти на социалната икономика, поради което съществуват известни проблеми при прилагането на редица политики. Затова Съветът се присъединява към усилията на българската държава, която, чрез Министерството на труда и социалната политика, през 2010 г. предприе разработване на **Национална концепция за социална икономика**. Концепцията се позовава на разбирането за социална икономика, отразено в документите на Европейския съюз и други международни документи и е реален принос за постигане целите на Стратегия „Европа 2020“. Според нея, социалната икономика включва всички видове предприятия, които, независимо от своята правно-организационна форма, са създадени и действат за постигане на определени социални цели. Сред тях са и кооперациите.

3.1.2. Важно юридическо признаване на кооперациите като вид социално предприятие се съдържа в **Закона за кооперациите (ЗК)**, който бе изработен с активното участие на националните кооперативни съюзи. Според него:

- Кооперацията е сдружение на физически лица с променлив капитал и променлив брой членове, които, чрез взаимопомощ и сътрудничество, осъществяват търговска дейност за задоволяване на техните икономически, социални и културни интереси (чл. 1 от ЗК);

- Независимо от дяловата вноска, всеки член има право на един глас (чл. 19 от ЗК);
- При осъществяване на своята дейност, кооперативните организации задължително се съобразяват с кооперативните принципи и ценности.

3.2. Статистическо отчитане

- 3.2.1. ИСС констатира с тревога, че в момента организациите, които са част от концепцията за социалната икономика, не се признават в системите на националните сметки в Европа като отделен институционален сектор. Те са разпръснати в националните сметки, където трудно се забелязват. Във връзка с това, Икономическият и социален съвет приветства усилията на Европейската комисия, която през 2009 г. обяви конкурс и финансира 5 проекта за разработване на сателитни сметки на кооперациите в Европа, единият от които бе на Централния кооперативен съюз, България⁷.
- 3.2.2. ИСС се присъединява към оценката на Европейската комисия, че изграждането на сателитни сметки на кооперациите в България ще позволи въз основа на достоверна, актуална и устойчива информация на национално ниво да се открие значението на кооперативните организации за обществено-икономическото развитие на страната, възможностите им да генерират балансирано регионално развитие и да участват активно в процеса на създаване на добавена стойност и нови работни места в редица сфери на икономиката, в които те осъществяват своята дейност.
- 3.2.3. ИСС счита, че за да приключи успешно процесът на създаване на сателитни сметки на кооперациите в България, е необходимо Националният статистически институт да приеме методика за създаване на сателитни сметки на кооперациите в България, използвайки резултатите от реализирания проект.

III. Ролята на кооперациите в социално-икономическото развитие на България

1. Заетост в кооперативните организации

- 1.1. Отчитайки ролята на кооперациите като субекти на социалната икономика в България, ИСС счита, че в условията на финансова и икономическа криза те имат значима роля за запазване на съществуващите и създаване на нови работни места, изваждане на редица дейности от сивата икономика,

⁷ Проектът е на тема „Изграждане на информационна система на ЦКС като база за създаване на сателитни сметки на кооперациите в България” и е реализиран през 2010 г. Като партньори по него бяха привлечени Националният статистически институт и Националният съюз на трудово-производителните кооперации. Оценен е много високо от ЕК като успешна стъпка и принос в създаването на по-добра видимост, признание и защита на кооперациите в Европейския парламент.

създаване на възможности за нови дейности и професионално включване на групи в неравностойно положение, намиращи се в социална изолация и редица други.

- 1.2. В своята съвкупност кооперативната система е един от най-големите работодатели, в т.ч. и на хората с увреждания. Работещите в четирите национални съюза 50 000 човека, заедно с членовете на своите семейства са огромна социална отговорност, която се поема ежедневно от самите кооперативни организации. В тях са заети и половината от работещите в страната инвалиди, на които те осигуряват достоен и равнопоставен начин на живот. С това кооперациите решават редица проблеми на социалното сближаване и борбата със социалното изключване, част от които са от компетенциите и задълженията на самата държава.
- 1.3. Анализът показва, че благодарение на полаганите от националните кооперативни съюзи усилия негативното въздействие на кризата се отрази в по-малка степен на заетостта в кооперативните организации. Темпът на намаляване на заетите в тях от 3.5 % средногодишно, е значително по-бавен от отчетеното за страната намаление от 4.5 %. Към това трябва да се прибави и относителното запазване на броя на работещите в кооперациите инвалиди - около 2 000 човека.
- 1.4. За съжаление, независимо от 140 %-то увеличение на средната работна заплата на заетите в кооперативната система за последните четири години, тя продължава да е значително по-ниска от тази за страната. Отчетената в края на 2010 г. средномесечна работна заплата от 475 лв.⁸ е 73 % от средната за страната - 648 лв.⁹ Причините за това са по-малките възможности на кооперациите за технологично и иновационно обновление, водещи до по-ниска производителност на труда и конкурентоспособност и поддържането на голям брой обекти в малките населени места и най-обезлюдените и слабо населени райони на страната, в които преобладава населението с ниска платежоспособност.
- 1.5. Възрастовата и образователната структура на заетите в кооперативните организации¹⁰ увеличава тяхната роля при разработването и прилагането на национални програми за създаване на зелени работни места и възможности за активно стареење и изисква:
 - нов подход в държавната политика за подготовка на специалисти със средно и висше образование за кооперативната система;

⁸ По данни от статистическата информационна система на ЦКС

⁹ По предварителни данни на НСИ

¹⁰ По данни от статистическата информационна система на ЦКС в края на 2010 г. 13% от заетите в кооперативната система са на възраст до 35 години, 83% - на възраст от 36 до 65 години и 4% - над 65 години. Въпреки абсолютното намаление в броя на заетите със средно образование, в кооперативната система се запазва относителният дял на кадрите със средно специално образование (27%) и средно общо образование (51%). Относителният дял на работещите с основно образование е намален до 11%. Толкова е и този на кадрите с висше образование.

- повишаване качеството на човешките ресурси в кооперативните организации чрез придобиване на ключови умения, нови компетенции и професионални знания, професии и специалности свързани със съвременните потребности на производството и развитието на социалната икономика¹¹.

2. Участие на кооперативните организации в социалния диалог

- 2.1. ИСС констатира, че националните кооперативни съюзи са привлечени в социалния диалог на национално ниво директно или индиректно като работодателски или браншови организации. В този аспект членството им в Икономическия и социален съвет на Република България, Българската търговско-промишлена палата и Българската стопанска камара отговаря изцяло на препоръките на Европейската комисия и Европейския икономически и социален комитет. Необходимо е, обаче, да се увеличи броят на представителите на кооперациите в правителствени и други национални комисии и органи, свързани с разработването на стратегии и програми за развитие на икономическата и социална сфера на страната.
- 2.2. ИСС отбелязва, че при изработване на политиките за социално подпомагане и защита на работещите не се отчита съществуващата принципна разлика между кооперациите и търговските дружества, изискваща различен тип защита на членовете, явяващите се в двойствената си роля на заети и собственици. Продължава практиката за договаряне на минимални осигурителни доходи (МОД) по групи персонал за заетите в кооперативните организации¹². С тях се постига равнопоставеност в минималната норма за социална сигурност на работещите и се създават условия за заплащане на действителната цена на труда им, която е основен мотивиращ фактор за задържане на добрите кадри и привличане на млади и висококвалифицирани специалисти.
- 2.3. Значителна роля за признаването на кооперативните организации като активен социален партньор на държавата има участието им в редица обществени и социално значими каузи. Чрез отпускане на финансови помощи за пострадали организации и хора в неравностойно положение, дарения на хранителни продукти и оборудване за помощни училища, читалища, социални домове за деца, бездомни, бедни и социално слаби хора, спонсорство и участия в благотворителни инициативи и трудови борси за деца, лишени от родителска грижа, поемане издръжката на

¹¹ Само за периода 2007-2010 г. общият брой на включените в обучение кадри от системата на ЦКС и НС на ТПК надхвърля 10 000 човека. Центровете за професионална квалификация към националните съюзи разработват нови програми, които имат за цел развитието на интелигентна, устойчива и приобщаваща кооперативна икономика с високи равнища на заетост, производителност и социално сближаване.

¹² В този смисъл като положителна може да бъде определена създадената практика всяка година Централният кооперативен съюз и националните отраслови синдикални федерации към КНСБ и КТ „Подкрепа” да договорят индивидуални за системата на ЦКС минимални осигурителни доходи (МОД) по групи персонал, които се посочват на отделен ред в Приложение № 1 към чл.8 от Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване.

пътуващи поликлиники за здравно обслужване, почистване и облагородяване на населените места и много други, кооперативните организации показват своята силна социална ангажираност дори и по време на криза.

- 2.4. Чрез избраните в органите на местно самоуправление над 700 член-кооператори от 300 кооперативни организации Централният кооперативен съюз участва активно в живота на близо 600 населени места в страната.

3. Кооперативният бизнес – устойчив модел за развитие на социалната икономика в България

- 3.1. ИСС признава факта, че като субект на социалната икономика в страната кооперациите са фактор за създаване на икономическа стабилност и социална справедливост. Те оказват чувствително въздействие в редица икономически процеси като снабдяване на населението със стоки от първа необходимост и регулиране на техните цени в икономически обосновани и социално приемливи граници; намаляване размерите на сивата икономика, нелоялната конкуренция, бюрокрацията, корупцията, неконтролируемия внос и скритата инфлация; справедливо разпределение на приходите; създаване и предоставяне на социални услуги, които създават условия за демократизация на икономиката като цяло. С ефективното си участие в тези процеси кооперативните организации се доказваха като ефективен социален регулатор и алтернативен бизнес-модел, осигуряващ добро управление и устойчиво развитие, особено в условията на икономическа и финансова криза.
- 3.2. Развитието на кооперациите пряко тангира с местното и регионално развитие. Чрез тях може да се ускори процеса на развитие на селските райони и да се активизират индустриални дейности, като се коригират съществуващите на места географски дисбаланси, тъй като при разпределението на печалбата и излишъците кооперативните структури дават предимство на реинвестирането.
- 3.3. Кооперациите са с утвърден авторитет на коректен партньор не само на държавата и общините, но и на юридическите и физическите лица, с които имат бизнес отношения. При осъществяването на своите стопански дейности те непрекъснато подчертават традиционното значение на етичните и социални норми на пазара, с което осигуряват прозрачност и честност в отношенията си с потребители и контрагенти.
- 3.4. Кооперациите развиват значителна социална дейност, като са поели почти изцяло грижата за снабдяване на населението в малките и отдалечени от центровете населени места с жизнено важни потребителски стоки. В тези населени места живеят предимно възрастни хора и хора с намалена покупателна способност. Частният бизнес не се интересува от съдбата на тези хора, тъй като там той е неефективен, а държавата няма достатъчно средства за разработване на социални програми за защита на това

население. В по-голямата част от случаите неговата съдба е оставена единствено в ръцете на кооперациите.

- 3.5. Днес кооперациите заемат голям дял в редица важни за обществото стопански дейности като: търговия; производство на хляб и хлебни изделия; производство на безалкохолни напитки и бутилиране на минерална вода; производство на мъжка и дамска конфекция; производство на обувки; производство, изкупуване и преработка на земеделска продукция; производство и търговия на вътрешния и външния пазар с мед и пчелни продукти, билки, гъби, диворастящи плодове, аквакултури; извършване на социални дейности, битови услуги и др.

4. Потребителните кооперации – успешен бизнес и социален модел за местно и регионално развитие

- 4.1. Като признава потребителните кооперации за успешен бизнес и социален модел за развитие, ИСС обръща внимание на факта, че днес те осъществяват разнообразни стопански дейности, водеща сред които е търговията. Кооперациите от системата на ЦКС изпълняват голяма част от своите икономически и социални функции в малките и отдалечени населени места именно чрез притежаваните над 3 000 търговски обекти. От тях 750 са изцяло реконструирани и модернизирани и са обособени в национална търговска верига КООП. По публикувани през м. ноември 2011 г. данни с 4.03 % пазарен дял ТВ КООП е на 7-мо място сред близо 30 търговски вериги в страната. Освен това по броя на своите обекти тя е най-голямата в страната.
- 4.2. В резултат на извършено преустройство, в системата на ЦКС бяха обособени 100 районни центъра по хлебопроизводство, които са модернизирани и отговарят на всички европейски регламенти по отношение на санитарно-хигиенните изисквания при производството на храни и системата НАССР. Чрез тях и обектите от верига КООП, потребителните кооперации снабдяват с хляб и основни хранителни продукти 192 високопланински и 1 733 селища с население под 500 жители. За целта Централният кооперативен съюз договаря ежегодно с правителството отпускането на субсидии за покриване на транспортните разходи на физически и юридически лица за извършените от тях преки доставки на основни хранителни стоки. Съюзът е администратор на тези средства от началото на 90-те години, а редът и условията за разпределение и усвояване на целево предоставяните от бюджета средства е регламентиран чрез съвместни указания с Министерството на финансите.
- 4.3. В предлагането на достъпни социални услуги се включва и кооперативният туризъм, който, чрез хотелска верига „КООП – Вашето

място за почивка”¹³, предлага туристически продукти за социално-възстановителен отдих, предназначени за деца, ученици, пенсионери и хора с необходимост от специални грижи и медицинско наблюдение,

- 4.4. За модернизирани на стопанските дейности в системата на ЦКС през последните четири години са вложени над 120 млн. лв. Те са собствени средства на кооперативните организации и заеми от Фонда за взаимно подпомагане „Инвестиции” при ЦКС, които са насочени изцяло към осъществяването на проекти с висока икономическа, обществена и социална значимост.
- 4.5. Признание за постигнатите от потребителните кооперации резултати са двукратният приз за „Национална структура с принос в икономическото развитие на България”, с който Централният кооперативен съюз бе удостоен през 2004 г. и 2006 г. и Златният медал и диплом, които Българска стопанска камара връчи на Съюза през 2011 г. за принос към българската икономика с изграждането на Търговски и логистичен център КООП в гр. София.

5. Ролята на земеделската кооперация за развитие на българското селско стопанство

- 5.1. ИСС счита, че макар да са с конкретна производствена и отраслова насоченост, по същество земеделските кооперации в България също са социални структури, които имат голям, но неизползван потенциал за стабилизиране на вътрешния потребителски пазар и за растеж на икономиката като цяло, увеличаване на експорта и решаване на социално-икономическите проблеми на заетите в сектора. Чрез тях хиляди дребни собственици на земя, които не са в състояние да я обработват сами, се сдружават, за да могат да задоволят своите икономически и социални интереси. За постигане на тези цели може да се търси сдружаване и по вертикала, чрез което да се създават кооперативни мандри, кланици, колбасарници, мелници и други преработвателни и търговски предприятия за производство и реализация на краен продукт с добавена стойност.
- 5.2. В настоящият момент в страната функционират 953 кооперации, 95 % от които членуват в Националния съюз на земеделските кооперации, а останалите 5 % - в системата на Централния кооперативен съюз¹⁴. Те обработват общо 7 000 хил. дка земя. Основното направление в дейността им е производството на зърнени, маслодайни и др. технически култури. С производството на животинска продукция се занимават 10 % от

¹³ Веригата се състои от седем атрактивни, изцяло реновирани хотелски комплекси, собственост на ЦКС, които са разположени в някои от най-атрактивните курорти на България – Златни пясъци, Несебър, Китен, Вонеща вода, Баня, Добринище, Пловдив.

¹⁴ В палитрата от кооперативни дейности в системата на ЦКС заслужава да се спомене и горовладелската дейност. Основната част от горски масиви (70 хил. дка.) са залесени с иглолистни гори и се намират в Родопите. Те се стопанисват по правилата за екологичното им възпроизводство и запазване на биоразнообразието, за което притежават Международен сертификат на Съвета за стопанисване на горите FSC.

кооперациите, а с производството на продукцията от трайни насаждения – 4 %.

- 5.3. Инвестиционната активност в земеделските кооперации е подчинена почти изцяло на технологичното обновление на производството и най-вече на доставката на високопроизводителна земеделска техника. Чувствителна помощ в тези процеси оказва Програмата за развитие на селските райони (ПРСР)¹⁵, при която 50 % от стойността на инвестицията се осигурява като безвъзмездна помощ. Но поради факта, че помощта е последваща, т.е. кооперациите осигуряват сами 100 % от средствата за реализация на инвестицията и едва тогава им се възстановява 50 % от нея, те са принудени да осигуряват (доколкото им е възможно) собствен ресурс и най-вече да прибегнат до банкови кредити. В резултат на това при забавяне възстановяването на помощта и начислените по кредитите лихви, често ефектът от тази помощ е реално по-нисък от 50 %.
- 5.4. Положително на стопанските резултати на кооперациите се отразява достъпът до финансов ресурс по СЕПП и националните доплащания, както и финансовата помощ по ПРСР. Обективността налага ИСС да подчертае, че без достъпа до този финансов ресурс много от земеделските производители, в т. ч. и земеделски кооперации, щяха да прекратят своята дейност. Субсидиите в земеделието стабилизираха доходите на земеделските кооперации, което се отрази положително върху възможността им да инвестират в своето разширено възпроизводство и повишиха интереса от обработването на земеделските земи. Значително покачване има в наемното и арендно плащане на поземлените собственици и средствата, които се отделят за социални дейности. В сегашния й вид, обаче, ОСП не решава по най-добрия начин потребностите на българското земеделие, защото мерките й са предназначени за земеделие, което е на друго технологично, организационно и пазарно равнище, където на преден план се извеждат обществените интереси. Затова ИСС настоява, при бъдещото прилагане на ОСП в България тези фактори да бъдат отчетени в максимална степен.

6. Трудово-производителните кооперации, социалната добавена стойност и социалното сближаване

- 6.1. ТПК произвеждат промишлени стоки и извършват услуги на населението. Те са едни от най-сложните кооперативни видове с утвърдена социално-икономическа същност, даващи завършек на кооперативната система. Те функционират като малки и средни предприятия, генерирайки т.нар. средна класа. Тяхното изграждане и развитието на дейностите им се

¹⁵ От началото на действието на Програмата за развитие на селските райони, респективно т.н. мярка 121 – „Модернизация на земеделските стопанства”, 340 кооперации от НС на ЗК и ЦКС получиха одобрение и реализация на своите проекти на обща стойност 145 млн. лв.

основава на имущественото и трудово участие на членовете. Така ТПК заместват стопанствата на членовете, като икономическото състояние на семействата им зависи почти изцяло от ефективността на функциониране на кооперативните предприятия.

- 6.2. Осигурявайки работа и всички необходими социални придобивки ТПК изпълняват своята социална роля не само в рамките на конкретната кооперация, но и на регионално ниво. Ето защо те оказват влияние за развитието на човешките ресурси, за заетостта, нивото на живот и развитието на района, в който функционират. Те са разположени неравномерно на територията на страната. Преодоляването на този проблем може да се реши единствено чрез създаването на нови кооперации в регионите, в които няма такива. Това е важна задача, чрез решаването на която ще се подпомогне социално-икономическото развитие на редица райони в страната.
- 6.3. Средният размер на активите на отделните ТПК е около 1- 2 милиона лева по пазарна стойност. Това се отразява сериозно на възможностите им за увеличаване на заетите лица, производството на стоки и извършването на услуги. Образно казано, в системата на ТПК е налице огромен потенциал за развитие на социалната икономика. За реализирането на този потенциал, обаче, са необходими обединените усилия на държавата, общините и кооперативната система.
- 6.4. ИСС отчита голямата ангажираност на системата на НС на ТПК за трудова и социална интеграция на хора с увреждания (около 2000 души), която е най-големият техен работодател в страната. Те са заети в специализираните трудово-производителни кооперации за инвалиди /ТПКИ/.

Специализираните кооперации дават възможност на тези хора да упражняват правото си на труд и достоен живот. Във връзка с това:

- През последните години ръководствата на ТПКИ участват активно с проекти чрез Агенцията за хората с увреждания, като спечелените проекти са на обща стойност 2 054 250 лв.

- От 2011 г. стартира ОП „Конкурентоспособност” по процедура „Подкрепа на предприятия и кооперации за хора с увреждания”. Въпреки трудните условия за получаване на финансиране, с проекти в откритата процедура се включиха и ТПКИ.

- По ОП „Развитие на човешките ресурси”, в схемата за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ „Шанс за всички” кандидатстваха 8 ТПКИ, които спечелиха конкурса.

- Проведени бяха 9 национални изложения на предприятия и кооперации за хора с увреждания, където продукцията на ТПКИ беше отличена с 5 златни медала.

В настоящия момент, в условията на финансова криза, предизвикателствата пред ТПКИ са много. Това налага провеждане на радикални мерки, насочени към:

- техническо и технологично обновление;
- повишаване качеството, конкурентоспособността на произвежданата продукция и трудовата заетост на хората с увреждания.

За да се постигнат тези цели, е необходима и помощта на държавата, по-специално за:

- запазване и разширяване заетостта на хората с увреждания и тяхното социално включване;
- премахване бариерата пред специализираните кооперации да кандидатстват с проекти по европейските оперативни програми и към Агенцията за хора с увреждания;
- промяна на нормативната уредба, касаеща дейността на специализираните кооперации.

Приоритет в дейността на Националния съюз на ТПК следва да бъде повишаване на възможностите на ТПКИ за нарастване на трудовата заетост на хората с увреждания, намаляване на бедността им, както и провеждането на по-ефективна комплексна рехабилитация.

За да се постигне това са необходими финансови средства, които в момента са недостатъчни в ТПКИ. Източниците за получаване на финансиране са европейските програми, социалните и бизнес проекти, субсидирани от държавния бюджет и получавани от Агенцията за хора с увреждания /АХУ/..

6.5. Усилията на Националният съюз на ТПК са насочени предимно към подобряване на човешкия капитал и на социалната инфраструктура. Кооперативната система съхрани традицията за здравно обслужване на своите членове и членовете на техните семейства. Нещо повече, при по-изгодни от държавните условия кооперативните поликлиники и здравни центрове предлагат здравни услуги и на другите граждани. Към Съюза е изградена специализирана структура „Турмедико” за управление на тези дейности и са създадени условия за оперативно лечение от водещи в областта си специалисти. .

6.6. ТПК са пазители на националния дух на българина, съхранявайки богатството на неговия фолклор и културни традиции чрез създаването на певчески, танцови и музикални състави, театрални групи и др.

6.7. ТПК за хора с увреждания продължават да са основният работодател на хора с увреждания, поради което е наложителна по-активна помощ на държавата в подкрепа на усилията им за разширяване на трудовата интеграция и общесвена ангажираност на тази социална група. В тази връзка ИСС споделя напълно идеята за търсене на други допълнителни възможности за подкрепа на ТПК за хора с увреждания.

IV. Развитие на българските кооперации в контекста на Стратегия „Европа 2020”

1. Активно присъствие на българските кооперации в европейското и световно кооперативно пространство

1.1. ИСС приема, че със своята успешна работа и социално насочени инициативи и действия българските кооперации присъстват активно в европейското и световното кооперативно пространство. Централният кооперативен съюз и Националният съюз на ТПК са успешен, деен и равностоен партньор на редица световни и европейски кооперативни структури, сред които:

- **Международният кооперативен алианс (ИСА)**, обединяващ над 1 млрд. индивидуални членове и 257 национални организации от 95 страни и 7 бранша. Членството на българските кооперации в Алианса датира от 1902 година. България е първата страна, която се присъединява към петте страни учредители на световната кооперативна организация само седем години след нейното създаване през 1895 г.

- **Кооперативна Европа – европейски регион на МКА**, обединяваща 163 млн. индивидуални членове, 99 национални кооперативни организации, 37 страни и 6 бранша, осигуряващи 5.4 млн. работни места.

1.2. Доказателство за нарасналия международен авторитет на българското кооперативно движение е фактът, че представители на Централния кооперативен съюз и Националния съюз на трудово-производителните кооперации участват в ръководните органи на тези организации и техните постоянни комисии и работни групи. Чрез тях и участието си в редица съвместни проекти, двата съюза се включват активно при формулиране на европейската и световна политика по отношение на актуални социално-икономически проблеми, сред които са: преодоляване на последиците от кризата и утвърждаване на кооперациите като устойчив бизнес-модел, социалните нововъведения и партньорства за развитие, социалните политики на ЕС и открития метод на координация, обществените поръчки, социалните предприятия, влиянието на кооперативните групи върху конкурентноспособността на техните членове, собствеността на кооператорите и работниците, нормативната уредба, мобилизиране на кооперациите като МСП за бъдещото развитие на Европа, насърчаване на млади предприемачи и засилване диалога между кооперации, синдикати и работодатели, изграждане на европейска социална мрежа и редица други.

1.3. ИСС се присъединява към българската кооперативна общност, която с признателност и удовлетворение посрещна обявяването от Организацията на обединените нации на 2012 г. за Международна година на кооперациите, под мотото „Кооперациите за съзидание на един по-добър свят”.

- 1.3.1. Съветът се присъединява към оценката, че този акт е най-голямото признание за ролята на кооперациите в процесите на социалното развитие. С него ООН изразява съпричастност към бъдещото развитие на кооперациите и препоръчва на държавите - членки и всички заинтересовани страни да използват Международната година за оказване подкрепа на развитието на кооперациите и повишаване осведомеността на обществото за техния принос в социално-икономическото развитие.
- 1.3.2. Международната година на кооперациите открива пред българските кооперации възможността за създаване на по-добра политическа обстановка и обществена нагласа за активно приобщаване на държавата и другите заинтересовани органи в решаването на съществуващите пред кооперациите проблеми и по-добро използване на техния потенциал за развитие на социалната икономика и обществото.
- 1.3.3. Кооперациите, регионалните и националните кооперативни съюзи в България подготвят мероприятия, които са част от програмата на световното кооперативно движение за отбелязване на 2012г. ИСС се присъединява към очакванията на българските кооператори парламентът, правителството и цялата общественост да бъдат съпричастни в този процес и ги призовава настойчиво да използват инициативата за утвърждаване на българските кооперации като субект на социалната икономика в страната.

2. Приносът на българската кооперативна система за постигане целите на Стратегия „Европа 2020”

- 2.1. Основни цели на Стратегия „Европа 2020” за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж са:
 - Европа да действа колективно като съюз;
 - да излезем от кризата икономически по-силни;
 - превръщане на ЕС в интелигентна, устойчива и приобщаваща икономика;
 - висока производителност на труда;
 - социално сближаване;
 - изграждане на социална пазарна икономика на Европа за 21 век.
- 2.2. Като едни от най-активните участници в реализирането на Стратегията са определени социалните партньори, заинтересованите страни и гражданското общество, част от които са кооперативните организации.
- 2.3. С удовлетворение ИСС признава, че българската кооперативна система прие Стратегия „Европа 2020” като визия за своето развитие. Целите и приоритетите на Стратегията се превърнаха в неделима част от политиките на националните кооперативни съюзи за устойчиво,

ефективно и приобщаващо развитие. На тяхната база кооперативните организации разработиха и приеха свои стратегии и мероприятия за постигане на целите през 2020 г.:

- 2.3.1. Подобряване на кооперативното законодателство чрез изготвяне на законови промени, които да съответстват на изменящата се социална и икономическа среда при запазване на кооперативната идентичност и кооперативния бизнес модел и да подпомогнат създаването на обща законодателна рамка, регулираща европейските потребителни кооперации.
 - 2.3.2. Разширяване социалната база на кооперациите и задоволяване интересите на член-кооператорите чрез утвърждаване на кооперативния бизнес модел като значим фактор на регионално и национално ниво.
 - 2.3.3. Усъвършенстване структурата на кооперативната система чрез адаптирането ѝ към обективната демографска и икономическа ситуация в отделните региони на страната.
 - 2.3.4. Обезпеченост на всяка кооперативна организация с необходимия минимум от трудови ресурси за поддържане на стабилен икономически растеж, осигуряващ възможности за адекватно заплащане, ежегодно обучение, достойни условия на труд и привличане на млади, високообразовани и силно мотивирани специалисти.
 - 2.3.5. Възстановяване на стопанския растеж и осигуряване на устойчиво развитие, основаващо се на знание, инвестиции и иновации.
 - 2.3.6. Разширяване присъствието на кооперативните организации в сферата на социалната икономика и разработване на програми за рехабилитационната дейност на лицата с увреждания от трудово-производителните кооперации на инвалиди.
 - 2.3.7. Популяризиране на постиженията и резултатите от дейността на кооперативните организации сред обществеността, изграждане на познаваемост и утвърждаване на техния положителен имидж на регионално и национално ниво.
 - 2.3.8. Задълбочаване и укрепване на международните връзки на кооперативната система и приобщаване на кооперациите към европейските критерии и ценности, като се използват всички механизми и лостове на „Кооперативи Европа” и браншовите европейски кооперативни организации за лобиране пред Европейския парламент и формулиране на конкретни предложения пред Европейската комисия, които да подпомогнат процеса на засилване участието и влиянието на кооперациите в социалната икономика на България.
- 2.4. За постигането на тези цели са разработени конкретни годишни показатели и индикатори, които отчитат степента на тяхното реализиране и очаквания ефект.

3. Приоритети за развитие на кооперативната система като субект на социалната икономика в България.

3.1. ИСС счита, че повишаване ролята на българската кооперативна система в развитието на социалната икономика може да се постигне чрез реализирането на следните основни социални и икономически цели:

- 3.1.1. Утвърждаване и развитие на кооперациите в България като субект на социалната икономика и важна част на гражданското общество;
- 3.1.2. Съхранение и пълно прилагане на кооперативните принципи и ценности;
- 3.1.3. Усъвършенстване на кооперативното законодателство в съответствие с изменящата се социална и икономическа среда и работата по създаване на обща законодателна рамка, регулираща функционирането на европейските кооперации;
- 3.1.4. Изграждане на единодействие на националните кооперативни структури, чрез създаване на общ национален кооперативен орган, който да представлява и защитава интересите на всички български кооператори;
- 3.1.5. Развитие на сътрудничеството между различните видове кооперации на местно, регионално и национално ниво. Създаване на нови видове кооперации и разширяване обхвата на съществуващите;
- 3.1.6. Преразглеждане на методите, политиката и програмите за кооперативно обучение и съобразяването му с непосредствените задачи пред кооперативната система и нейните стратегически цели до 2020 г;
- 3.1.7. По-добро използване на съвременните комуникационни и информационни технологии за популяризиране на кооперативната идея и успешния кооперативен бизнес модел и открояване приноса на кооперативните организации в икономическото и социално развитие на страната;
- 3.1.8. Осигуряване на необходимия експертен капацитет и механизъм за по-пълна интеграция на кооперативната система с кооперативното пространство на Европейския съюз;
- 3.2. Историческият опит и богатите традиции на българското кооперативно движение показват, че кооперациите са и ще бъдат значимо социално икономическо явление не само в България, но и в Европа и света. В този контекст те трябва да продължат и в бъдеще да развиват своите характеристики като субекти на социалната икономика, изразяващи се във:
 - икономическа стабилност и устойчиво развитие;
 - социално отговорни инвестиции;
 - повече и по-добри работни места;
 - отворени коалиции за сътрудничество с обществото;

- видимост и висок обществен имидж.

Настоящото становище на ИСС е формирано на основата на информация за дейността на национално представените кооперативни съюзи – Централен кооперативен съюз (ЦКС), Национален съюз на земеделските кооперации (НСЗК), Национален съюз на трудово-производителните кооперации (НК на ТПК), Национален съюз на кооперациите на инвалиди (НСКИ). Становището не обхваща анализи за състоянието на отделните отрасли като земеделие, селско стопанство и др., а само ролята на кооперациите в тяхната икономическа и социална среда.

(п)

Проф. д-р Лалко Дулевски
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ